

Grafitarske bitke
Sprej kot sredstvo
[sovražne] komunikacije

V pričujočem članku bo govor o političnih in ideoloških grafitih, ki jih pišejo pripadniki različnih subkultur, subpolitik,¹ navijaških skupin in drugi politično zavedni ali nezavedni posamezniki in posameznice. V članku bom torej obravnavala grafite, ki jim širša javnost večinoma reče »zmazki« ali »čačke«, o njihovih piscih pa velikokrat govori kot o »vandalih«, »razbijačih«, »objestnejših« ali »skrajnejših«.

Politični grafiti so zanimivi že samo zaradi svoje provokativnosti in kritičnosti. Ali kot sta zapisala Mitja Velikonja in Mateja Fajt (2006: 24): »Prva temeljna značilnost street arta je družbena kritičnost v vseh pogledih – od preproste zajedljivosti, duhovitih domislekov in dognanih ironij, do jedkih kritik različnih dominantnih diskurzov in subverzivnih pozivov h gradnji novega – in usmerjenost zoper dominantne tokove tako v političnem in družbenem kot v kulturnem in estetskem pogledu«. Politični grafiti kot alternativni medij po eni strani opozarjajo na probleme, stiske, napake itd., po drugi pa širijo ksenofobijo in rasizem. So torej priljubljeno sredstvo subkultur, subpolitik, marginaliziranih skupin in drugih družbenokritičnih posameznikov in posameznikov. So medij tistih, ki svojih idej bodisi ne želijo bodisi ne smejo širiti prek dovoljenih, legitimnih medijev, se pravi tistih medijev, ki so se podredili tržnemu kapitalizmu in cenzuri dominantnih ideologij oz. novice delajo na podlagi dobička in gledanosti/branosti/poslušnosti.

Poleg promoviranja ideologij, opozarjanja na probleme ipd. se je v okviru pisanja grafitov razvila tudi sovražna komunikacija. Z grafiti se izraža nezadovoljstvo nad grafiti drugih skupin/posameznikov, grafiti se črtajo, brišejo, pišejo čez itd.

¹ Gregor Tomc (1989: 8) definira subpolitike kot skupine, ki razvijajo lastne oblike političnega prepričanja in delovanja; v razlikovanju od subkultur, ki oblikujejo lastne oblike ustvarjanja in stila; in kontrakultur, ki skušajo ta dva vidika združiti.

V nadaljevanju bom govorila o političnih in ideoloških grafitih in bitkah, ki nastajajo v okviru teh napisov. Za lažje razumevanje samih bojov bom navedla in razčlenila nekatere konkretne primere, ki sem jih našla na slovenskih ulicah. Pri tem mi bosta v pomoč intervjuja, ki sem ju opravila z desničarsko skupino *Tukaj je Slovenija*² in *Socialanarhistično federacijo (SAF)*.³

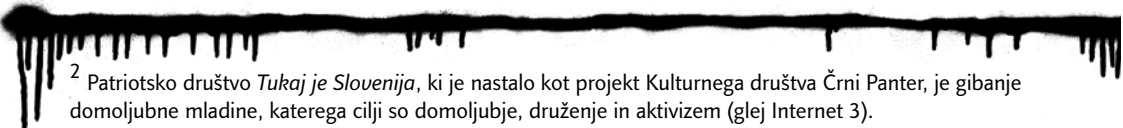
Grafitarske bitke

Politično-ideološki grafiti torej ne pomenijo le možnosti populariziranja in promoviranja nekih ideologij, temveč so postali sredstvo vsakdanjega obračunavanja med posameznimi subkulturami oz. subpolitikami.⁴ Stene so postale poligoni bitk med pripadniki nasprotnih si subkultur in ideologij, sprej pa njihovo »orožje«.

Mitja Velikonja govori o dveh dimenzijah, ki opredeljujeta pripadnost neki subkulturi. Prva je podobnost navznoter in druga razlika navzven. »To slednje pomeni biti out, strogo ločen tako od dominantnih kultur kot od drugih subkultur. Drugačen od vseh.« (Velikonja M. 1999: 18)⁵ Zunanje razlike se pogosto spremenijo v napetosti ali konflikte. Tako so se ravšali modi in rokerji (glej na primer film *Quadrophenia*),⁶ metalci in punkerji, skinheadi in priseljenci/homoseksualci ipd. (glej Velikonja M. 1999: 18). Danes je med drugim veliko trenj med nazi-skinheadi in anarho-punkerji. Posledice teh konfrontacij pa so včasih veliko bolj krvave, kot bi pričakovali.

Da pa rezultati nasprotij niso vedno le neposredne konfrontacije, pričajo številni grafiti, ki so medsebojne obračune posameznih skupin prenesli tudi na ulične fasade. Neposredna soočenja se spremenijo v nočne »subverzivne akcije« črtanja in uničevanja na novo nastalih nasprotnikovih grafitov. Ulična komunikacija se včasih sprevrže v pravo »vojno«, kjer nobena stran ne ostane dolžna drugi. Med določenimi skupinami se odvijajo pravi ideološki boji, ki so zanimivi prav zaradi svoje provokativnosti.

Sovražnik tako postane vsak, ki na nočnih pohodih demantira nasprotnikov grafit ali pa ga spremeni v ideološko nasprotni grafit. Pri tem je zanimivo, da lahko ostane neviden, skrit. Edini sledovi, ki jih pusti za seboj, so s sprejem pobarvane stene. Seveda pa se »napadalec« lahko tudi odloči, da bo poleg uničenega grafitu pustil svoj podpis (bodisi s svojim prepoznavnim simbolom ali izpisanim imenom). S tem se obračun prenese na naslednjo stopnjo. Z izkazovanjem svoje moči, z napenjanjem mišic nasprotnik namreč samo še bolj provocira ter daje povod za

² Patriotsko društvo *Tukaj je Slovenija*, ki je nastalo kot projekt Kulturnega društva Črni Panter, je gibanje domoljubne mladine, katerega cilji so domoljubje, druženje in aktivizem (glej Internet 3).

³ Anarhistična skupina, katere prvi namen je organizirati anarhistično gibanje v Sloveniji, ga razviti in širiti (glej Internet 1).

⁴ Tukaj je treba opomniti, da bitke ne potekajo samo med pripadniki subkultur in subpolitik, ki jih obravnavam tukaj. Sama sem se namreč omejila na subkulture, subpolitike in navijaške skupine, vendar pa se tudi v grafitarski subkulturi, ki se ukvarja z estetskimi grafiti, dogajajo črtanja, pisanja čez grafite ipd. Eden lepših primerov je klinopis skupine Egotrip čez grafite drugih ustvarjalcev.

⁵ V nasprotju s subkulturami so subkulturne scene manj problematične za okolje in zato tudi njihova ločenost ni tako izpostavljena (Velikonja M., 1999: 20).

⁶ Franc Roddam, 1979.

nadaljnje merjenje moči in pisanje novih grafitov. Spreji tako omogočajo nadaljevanje ideoloških (oz. političnih ali navijaških) bojev in boj proti sovražniku brez neposrednega soočenja, brez prelivanja krvi. Svojemu nasprotniku lahko najlažje poveš, da te njegovo videnje sveta moti, s tem, da prečrtaš njegov grafit in zraven po možnosti dopišeš še kakšno provokativno besedo. In tako kot v »pravih« spopadih lahko tudi tukaj vedno pričakuješ odgovor. Prav s tem pa dobimo pisano paleto grafitov, ki odražajo konflikte, politična nasprotja in sovražnosti med različnimi družbenimi skupinami. Popisane stene, prečrtani oz. poččkani grafiti, parole in slike nam dajejo vedeti, kako živahna so nasprotja v današnji družbi.

Grafiti torej niso vedno zanimivi zgolj sami po sebi, zaradi estetskih napisov ali svojih ideoloških vsebin. Včasih je treba pogledati, kaj se skriva v ozadju, oz. pogledati grafito, ki se pojavljajo skupaj. Velikokrat se šele pri tem razkrije celotna podoba, ozadje nekega napisa ali pa odgovor na neki grafit. Če namreč gledamo le posamezne dele, je tako, kot bi na Picassovem portretu Ambroisa Vollarda gledali le posamezne like, za katere sicer vemo, da skupaj, kot celota, tvorijo impresiven portret. Spodnja ali sosednja plast grafitu nam torej velikokrat razkrije pomen zgoranje. Grafiti imajo, enako kot vse druge stvari, tako estetske kot ideološke konotacije.

Zidnih napisov se različne skupine in posamezniki lotevajo na različne načine oz. udeleženci bitk pri uničevanju uporabljajo različne taktike.

- a) Najpogosteje se grafit prečrta (ponavadi z drugo barvo, kot je bil napisan prvotni grafit) in se ob njem (sicer ne vedno) pusti lasten napis, simbol ali drugo znamenje, ki priča o tem, kdo je grafit uničil oz. kdo se ne strinja z njegovo vsebino.
- b) Uničevanje in lasten podpis se lahko tudi združita, to pa tako, da se čez grafit preprosto z drugo barvo napiše lasten simbol, podpis ipd.
- c) Ena od možnosti je, da se grafit napiše v nasprotnikovem imenu, vendar žaljivo, provokativno. Tako, da se zdi, kot bi nasprotniki sami o sebi govorili slabo.
- d) Če nasprotnik želi, da vsebina grafitu preprosto izgine, ga z isto barvo prespreja, tako da se ne vidi več, kaj piše spodaj.
- e) Grafitu se lahko tudi kaj doriše oz. dopiše tako, da se izgubi prvotni smisel in dobi napis nov pomen.

Največkrat se uporabljata prvi dve taktiki, ki sta tudi najhitreje in najlažje izvedljivi. Poleg tistih, ki so našteje zgoraj, je seveda zagotovo še veliko drugih, saj so bile tukaj omenjene le tiste, ki sem jih najpogosteje srečevala med raziskovanjem. Sama taktika je zagotovo odvisna tudi od položaja, števila udeležencev in predhodnih priprav posameznikov ali skupin.

Razlike v bitkah se kažejo tudi v številu napadov na posamezni grafit, se pravi, ponekod se na istem grafitu izvede več subverzivnih operacij. Najpogosteje je grafit napaden enkrat in tako potem tudi ostane. Prav tako se lahko zgodi, da je prvotni grafit napaden prvič, na koncu pa skupina, ki je ustvarila prvotni grafit, spet intervenira. Tretja možnost, ki je sicer redkejša, je ta, da grafit spet napade skupina, ki je prvotni grafit prvič uničila. Teoretično se potem lahko to vleče do neskončnosti, edini omejitvi sta življenjska doba spreja oz. grafitu in nastajanje nejasnih pack, zaradi katerih grafitu ne bi bilo mogoče več prebrati.

Uporabljanje različnih barv posameznih skupin omogoča, da lahko vidimo potek bitke. Če bi namreč vsi uporabljali isto barvo, bi bilo nemogoče razločiti, kdo je prvi kaj prečrtal in komu. Včasih se barve zamenjajo, zato ni nujno, da eni zmeraj uporabljajo eno, drugi pa drugo. Tudi same skupine, ki nameravajo oskruniti določen grafit, navadno izberejo barvo, drugačno od barve že obstoječega grafitu, ki ga nameravajo uničiti, saj drugače njihova protiakcija ne bi prišla do izraza. Vendar pa to ni vedno nujno, kot bomo videli v enem od primerov.

Grafitarske bitke so tako eden izmed razlogov, zaradi katerih se skupine odločijo pisati nove grafitte. Te se namreč velikokrat naspreja kot odgovor oz. kontra-grafit že obstoječemu grafitu, tako da se poleg provokacij skupine med seboj k sprejanju tudi spodbujajo.

Pripadniki različnih skupin na grafitarske bitke gledajo vsak s svoje perspektive. Sama sem v intervjujih (kot sem že omenila) za mnenja povprašala ideološko nasprotni si skupini, ki sta si med drugim medsebojno velikokrat tudi črtali oz. uničevali grafitte, skrajne nacionaliste in anarhiste.

Člana društva *Tukaj je Slovenija* na vprašanje, kako se odzovejo, ko vidijo svoje grafitte prečrtane, pravita, da jih to ne moti: »... čeprav je bilo vložena veliko dela, a se pač ne sekiramo. Pravzaprav se mi zdi bolj smešno. Ker v končni posledici to pomeni, da so opazili moj grafit. To je bil tudi moj namen. Da so ga opazili.« Ko so napisali svoje grafitte, so pričakovali, da jih bodo črtali predvsem potomci priseljencev, pa so jih po njunih besedah: »... več ali manj *TEMP*-ovci⁷, metelkovci⁸ in podobni.«

Na drugi strani pa pripadnik *Social-anarhistične federacije* pravi, da je črtanje čisto pričakovano: »Če že napišeš neko politično, provokativno, radikalno stvar, vedno dobiš odgovor. Edina stvar, ki jo lahko v takem primeru narediš, je, da delaš nove stvari oz. kontra-grafite.«

Te skupine pozorno spremljajo, kdo jim črta grafitte, vendar pa se po drugi strani tudi same poslužujejo te taktike. Pri *Tukaj je Slovenija* so mi dejali, da se jim zdi črtanje drugih grafitov izguba časa: »Povedali so, kar so povedali. Mi bomo pač naprej delali svoje. Ljudje so nas opazili, kar je bil naš prvotni namen, da nas opazijo, zdaj imamo pač vse na višji ravni. Na taki ravni, ki ji drugi niso dorasli. Natisnili smo že več 10.000 nalepk in ne vem koliko tisoč majic.«

Po drugi strani se pripadniki *SAF* trudijo na fašistično propagando redno odgovarjati. Vendar pa sogovornik dodaja, da zaradi čedalje večje količine teh grafitov pač ne morejo uničiti čisto vsega: »Na začetku se zato še naredi kakšna obširnejša akcija, potem pa je stvar na posameznikih, ki mimogrede kdaj strgajo kakšno nalepko ali uničijo kakšen grafit. Sicer pa se zdaj bolj kot na črtanje grafitov in vračanje udarcev oz. ulični vojni posvečamo gradnji neke alternativne skupnosti, z lastnimi vrednotami in načini delovanja, komuniciranja.«

Študije primerov

V nadaljevanju bom razčlenila in pojasnila posamezne grafitte, ki so bili »tarča« različnih subkulturnih, subpolitičnih ali drugih skupin. Grafitte, ki sem jih med proučevanjem zbrala po krajih v Sloveniji, bom predstavila kot izraz subkulturnih/subpolitičnih bojev, skupine, ki so jih proizvedle, pa kot zastopnice nepremostljivih nasprotij.

Pri interpretaciji teh »mešanih grafitov« bom pozorna na simbole, ki so značilni za posamezne skupine, kratice, morebitne prepoznavne barve in podpise. Ugotavljala bom, kako so bili grafiti napisani (s pomočjo šablon ali nasprejani brez dodatnih pripomočkov) in kako so bili napisani protigrafiti oz. kako so bili grafiti uničeni, demolirani, spremenjeni; kdo se s pomočjo

⁷ Kratica označuje začasno neformalno produkcijo, ki je ena pobudnic zasedbe Roga.

⁸ Pod »metelkovci« pripadniki *Tukaj je Slovenija* verjetno razumejo levičarske, antifašistične aktiviste, ki delujejo na AKC Metelkova.

sprejev bori proti komu in zakaj. Analiza oz. interpretacija bo ob nejasnih oz. dvoumernih primerih plod moje lastne presoje o tem, kdo je preko grafitov bojeval katero bitko. Iste simbole in napise namreč lahko pripisemo različnim skupinam.

Antifa vs. neonacisti

Tudi v Sloveniji imamo tradicijo medsebojnega obračunavanja med anarhisti in neonacisti. Kot primer tega bi se lahko spomnili dogodka iz devetdesetih, ko so na ljubljanskem Tromostovju med seboj obračunali punkerji in nazi-skin-headi. Danes fizičnih obračunov, vsaj pred očmi javnosti, več ni opaziti, je pa po raznih forumih še mogoče zaslediti podatke o tovrstnem dogajanju. Kakorkoli že, ob neopaznosti fizičnega nasilja lahko danes največ njihovih medsebojnih obračunov zasledimo na fasadah, v podhodih, na postajah in drugih krajih, kjer pisci puščajo svoje pečate.

Najpogostejši grafiti, ki pričajo o antifašistični naravnosti nekaterih posameznikov/ic ali skupin, so napisi »ANTI-FA«. Gre za besedi, ki ju velikokrat srečamo tudi kot podpis ob uničenem nasprotnikovem grafitu. *Anti-fa* je kot način boja in organiziranja zelo dobro razvit po vsej Evropi, ponekod pa se je že precej razširila tudi njihova nasprotna »organizacija«, *Anti-antifa*. Na podoben način delujejo tudi napisi tipa »NO NAZI!«, »NAZIS RAUS!« ter prečrtane svastike in keltski križi,¹⁰ ki so večinoma nasprejani v obliki prepovedi.

Prvi primer, ki ga navajam, je nekoliko nenavaden. Celotna bitka se je namreč odvila v dveh odtenkih črne, pri čemer so antifajevci uporabljali malo svetlejši odtenek kot nazi-skinini. Začelo se je z neonacistično propagando, kratico »C-18«.¹¹ Anarhisti so ta grafit sabotirali tako, da so ga prečrtali, številko 18 še dodatno poččkali ter se spodaj podpisali z »ANTI-FA« in »Ⓐ«. Neonacisti so udarili nazaj, prečrtali njihov podpis, nad njim napisali izzivalen »fAFA«¹² in čez »Ⓐ« nasprejali »⊕«. Grafit je še danes v takšni obliki. Pri tem grafitu bi, v kolikor se ne bi uporabljala različna odtenka črne, bilo zelo težko razvozlati potek dogajanja oz. analizirati samo bitko. Ne zgodi se torej vedno, da skupina nasprotnikov grafit uničuje z drugo barvo.

⁹ Včasih je zelo težko ločevati med skupinami, ki uporabljajo enake simbole, barve ipd. Takrat bom sicer opozorila na različne interpretacije, a bom zaključila z lastnimi mnenji. Tako dopuščam možnost, da bom nekatere bitke napačno interpretirala, saj je pri tovrstni analizi brez informacij avtorja grafitu ali brez podpisa skupine mogoče grafito interpretirati na različne načine.

¹⁰ Fašistični keltski križ: ⊕. Od pravega keltskega križa se razlikuje po tem, da ima odrezan spodnji krak. Ko ga pišejo po stenah, naredijo le prekrizan O.

¹¹ C-18 oz. »Combat Adolf Hitler« predstavlja organizacijo, ki je nastala kot militantni oddelek britanske neofašistične stranke British National Party (BNP), danes pa je povezana z organizacijo Blood & Honour.

¹² Predvidevam, da gre bodisi za kratico Fuck antifa ali pa ima beseda z dodanim f že sama po sebi neki pomen (se pravi, ni nujno, da gre za kratico).

Naslednji primer je mogoče interpretirati na več načinov. Sama sem se pri razvozlavanju bitke opirala predvsem na zbledelost grafitov. Pri železniški postaji v Ljubljani so nasprotniki fašizma oz. nacionalizma s črnim sprejem že pred časom napisali »DECONSTRUCT NATIONALISM«, zraven pa narisali sestavljanko. Nekje v istem času so privrženci novomeške navijaške skupine čez celo steno napisali svoje ime »TR⊕TTTERS«. ¹³ Predvidevam, da so bili naslednji v akciji spet anarhisti, ki so poleg sestavljanke dodali še »NO NATION, NO NAZI«, zraven pa so čez keltski križ, ki je bil v besedi »TR⊕TTTERS«, nasprejali »Ⓐ«.

Neonacisti so odgovorili tako, da so čez sestavljanko s temno zeleno narisali svastiko v krogu, njihov drugi grafit »NO NATION, NO NAZI« pa prečrtali.

Bitk, kot sta zgornji dve, lahko najdemo veliko, čeprav je treba poudariti, da so pogostejši samo enkratni popravki, kot je na primer »NAZIS RAUS!«, ki je potem prečrtan, k temu pa je dodan kljukasti križ ipd.

Povezanost punkerjev z idejo antifašizma prikazuje eden lepših šablonskih grafitov, ki je v Ljubljani nastal pred kratkim. Gre za rdeč grafit punkerja, ki tepta kljukasti križ. Presenetljivo, ta grafit je bil nedotaknjen več kot mesec dni, preden so se nanj spravili neonacisti. Z zelenim alkoholnim flomastrom so ga večkrat prečrtali, poleg njega pa se podpisali s kljukastim križem. O »atentatorju« nam lahko marsikaj pove zelena barva, s katero so nekoč po stenah večinoma pisali le Green Dragonsi, danes pa je v zeleni tudi veliko desničarske propagande. Prav tako je neznan avtor »punkerja«. Kot mi je dejal pripadnik SAF, to ni njihovo delo.

Anarhisti vs. Tu je Slovenija

Dvoboj med desničarsko skupino *Tu je Slovenija* in levičarskimi aktivisti je na ljubljanskih ulicah nedvomno zbudil največ pozornosti. Patriotska podoba, ¹⁴ v katero so člani *Tukaj je Slovenija* (s šablonami) oblekli ljubljanske ulice, torej ni ostala dolgo takšna. Provokativno vsebino so hitro uničili anarhisti (včasih so se vpletli tudi kakšni punkerji ali drugi grafitarji) in svoje nestrinjanje z njihovo politiko izkazali tako, da so večino šablonskih grafitov karantanskega panterja in Rudolfa Maistra prečrtali, zraven pa dopisali »ANTI-FA«. Druge »domoljubne« grafito so bodisi presprejali s črno, da je tako nastala neka nejasna črna packa, bodisi čeznje napisali anarhistični A. Zanimivo je, da se v večini primerov nacionalisti niso »borili« nazaj. Ti grafiti so večinoma ostali prečrtani, dokler jih ni mestna oblast dala odstraniti.

¹³ Lahko bi tudi sklepali, da je ta napis nastal pozneje, po prvem napadu antifašistov, kar pa je sicer manj verjetno glede na to, da se odtonek in zbledelost spreja, s katero je napisan A čez keltski križ, ki so ga uporabili, popolnoma ujema z barvo grafitu »No nation, No nazi«.

¹⁴ Grafiti »100 % PONOSEN, 100 % SLOVENEČ«; »SLOVENIJO LJUBI ALI ZAPUSTI«; »SLOVENIJA SLOVENCEM«; motivi karantanskega panterja in Rudolfa Maistra s pripisom »TUKAJ JE SLOVENIJA«; nalepke z motivom karantanskega panterja (s pripisom Tukaj je Slovenija) in nalepke z motivom verigarja (s pripisom datuma razglasitve samostojnosti Slovenije) itd.

Tam, kjer je bilo opaziti udarec nazaj, je bilo seveda toliko bolj zanimivo. Eden takih primerov je bil šablonski grafit s podobo generala Maistra, ki je bil najprej prečrtan z rdečim »«, nato pa so nacionalisti nazaj čez ta prečrtani grafit narisali keltski križ. Grafit je ostal v takšni podobi, saj prvim ni uspelo vrnilo udarca.

Naslednja bitka pa je primer bitke velikih razsežnosti. Je najobširnejša bitka med tistimi, ki sem jih sama dokumentirala, in kaže, kaj lahko sproži en sam provokativen grafit. Shema nam prikazuje, da je lahko v grafitarski »fajt« vpletenih tudi več različnih udeležencev.

Ne vedoč, kaj bo sprožil njihov nasprejani napis na fasadi ljubljanske Drame, so navijači Green Dragonsov, kot že tisočkrat prej, z zeleno na steno napisali svoj znak »F C O L« (Football Club Olimpija Ljubljana) v križu. Sledilo je srečanje tega napisa z navijači Crvene zvezde, ki so ga prečrtali z rdečo, zraven pa pripisali svoje »F C R S« (Football Club Red Star) začetnice, prav tako v križu. Ob simbol navijačev beograjskega kluba se je nato obregnilo slovensko nacionalistično društvo in čez njihov grafit nasprejalo šablonski grafit karantanskega panterja s pripisom »TUKAJ JE SLOVENIJA«, za povrh pa še enega takega zraven že obstoječih grafitov. Tega na svojem sabotažnem pohodu niso spregledali anarhisti. S črno so presprejali karantanskega panterja in se podpisali z »«. Te iste nacionalistične grafite so antifajevci, tokrat z rdečo, še enkrat demantirali in čez enega karantanskega panterja napisali »«, ¹⁵ drugi nacionalistični grafit pa prečrtali in pripisali »ANTI-FA«. Sledila je jeza fašistov, ki jim ni preostalo drugega, kot da so čez rdeči anarhistični A oblikovali svoj znak »«, s črno počekali z rdečo že prečrtan nacionalistični grafit, podpis »ANTI-FA« pa (začuda) pustili. Zadnjo besedo so, tako kot vedno, imeli dežurni čistilci, ki so bitko končali tako, da so vse skupaj ravnodušno prebarvali.

Da se je zgoraj orisani stenski spopad lahko tako zelo razvnel, je bilo potrebnih več olajševalnih okoliščin. K temu je gotovo pripomogla sama lokacija – središče mesta, tik ob avtobusni postaji, kjer je pretočnost ljudi velika in je lahko vsaka skupina takoj opazila grafite nasprotne. Trajanju bitke pa je bil naklonjen tudi čas, saj grafitov na Drami dolgo nihče ni zbrisal, tako da je tekom časa vsak imel možnost kaj dodati ali popraviti.

Proti grafitom *Tukaj je Slovenija* se je v Ljubljani na domiselni način borila tudi skupina *TEMP*. Naredili so kontrašablono »TUKAJ JE STRAH«, ki pa je bila pozneje v več primerih tudi sama predmet nadaljnje črtanja in čečkanja.

1. KORAK

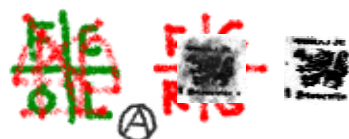
2. KORAK

3. KORAK

4. KORAK

5. KORAK

6. KORAK

¹⁵ Spet opozarjam na različne interpretacije: lahko se je tudi zgodilo, da so anarhisti v isti akciji, eni s črno, drugi z rdečo, presprejali obstoječe nacionalistične grafite. Ni nujno, da je šlo za različni oz. zaporedni akciji.

Navijači vs. navijači

V Ljubljani je poleg grafitov domače navijaške skupine Green Dragons veliko grafitov drugih navijaških skupin. Logična posledica tega »označevanja teritorijev« je seveda demolaranje nasprotnikovih grafitov. Povsod po mestu je tako opaziti grafite, ki razkrivajo medsebojno rivalstvo med Green Dragonsi in Violami/Delijami/ Ultras Hapoelom in drugimi navijači, ki si drznejo pisati po ulicah, kjer domujejo Zmaji.

Zaradi slabih razmer v ljubljanskem klubu žal ne moremo več spremljati derbijev Olimpije in Maribora, ki so bili že zaradi »večnega sovraštva« med Štajersko in prestolnico prava navijaška poslastica.¹⁶ Posledice medsebojnega obračunavanja med vijolicami in zmajčki so bile naslednji dan pogosto vidne tudi na fasadah. Še zdaj je v Ljubljani opaziti ostanke grafitov ljubljanskih Green

Dragonsov, ki so namenjeni navijačem štajerskega kluba. Eden takih je »ŠTAJERCERCI PUŠITE KURAC«, pod katerim so podpisani »GREEN DRAGONS«. Napis je pozneje eden od štajerskih privržencev tudi popravil, tako da je nastalo »ŠTAJERCERCI PUŠITE KURAC«. Da pa se tudi Mariborčani pogosto spomnijo svojih ljubljanskih rivalov, pričajo številni grafiti iz Maribora, kot sta »VIOLE ANTI ŽABAR« ali »100 % ANTI ŽABAR«.

Slovenijo je s svojimi navijači ob tekmi z NK Domžalami obiskal tudi klub iz Izraela, a grafitarska bitka se je vnela s privrženci Olimpije. Pri bojih med temi navijači je zanimivo to, da ne gre samo za klubske nasprotnike, temveč, lahko bi dejali, tudi za ideološke. Če se namreč zmaji po večini identificirajo s (skrajno oz. ultra) desno politiko (kar izražajo tudi s simboli, kot je fašistični keltski križ ali pa svastika), imajo navijači Ultras Hapoela že v svojem grbu komunistični simbol srpa in kladiva. Izraelski navijači so Ljubljano posprejali z rdečimi napisi »U. H. 99 FRONT 5 « in »GATE-5 UH-99« ter s črnimi » ULTRAS HAPOEL«. V posameznih grafitih sta se namesto črke O celo pojavljala srp in kladivo, tako da je bilo napisano »FRNT«. Green Dragonsi so večino grafitov prečrtali s svojo prepoznavno barvo in nad ali čez napisali »G. D.« Z enim od grafitov »U. H. 99 FRONT 5 « so se pozneje pozabavali še drugi in s črno čez O narisali križ. Tukaj je pač bilo tako, da navijači izraelskega kluba niso mogli udariti nazaj, saj se je njihovo gostovanje v Ljubljani končalo in so odšli. Predvidevam tudi, da pri nas ni nobenega grafitarsko navdihnjene navijača izraelskega moštva, ker bi potem pričakovala, da bi se bitke nadaljevale. Zagotovo bi bilo zelo zanimivo spremljati takšne navijaško-ideološke boje še naprej, kot lahko to počnejo po Evropi, kjer med navijaškimi klubi obstajajo tudi ideološke razlike in tako pride do še večjih obračunavanj. Pri nas se to ne more zgoditi, saj nimamo nobene eksplicitno levičarske navijaške skupine.

Beograjski klub Crvena zvezda je v Ljubljani nazadnje gostoval julija 2007, kjer se je v prijateljski tekmi pomeril z ljubljanskim tretjeligašem Olimpijo. Z njim so prišli tudi navijači – Delije, vendar pa v tem času ni bilo opaziti povečanja števila navijaških grafitov. Sicer pa nas bolj zanimajo številni v Ljubljani živeči privrženci Crvene zvezde. Grafitarske bitke med njimi

¹⁶ Z izjemo tekme v okviru slovenskega nogometnega pokala, oktobra 2007, ko je ekipama žreb omogočil, da se po dolgem času spet snideta.

in Green Dragonsi se tako odvijajo skozi vse leto, ne samo ob takšnih tekmah, kot je bila ta prijateljska. Pripadniki enega in drugega kluba so v grafitarskih bitkah drug drugemu s svojo prepoznavno barvo večinoma prečrtavali napise in se zraven podpisovali. Ko so Green Dragonsi z zeleno nekje nasprejali »H ⊕ ⊕ LS« in njihove začetnice v križu »G D Y C« (Green Dragons Youth Crew), so navijači Crvene zvezde to prečrtali z rdečo, na sosednji steber pa napisali svoje začetnice v križu »F C R S«. Zvezdaši so velikokrat prečrtali začetnice »G. D.« in njihov keltski križ, kar je po eni strani sicer zanimivo, saj tudi oni včasih uporabljajo ta znak. Seveda pa tu ne gre za ideološke sovražnosti, temveč za navijaško rivalstvo, ki ga le še stopnjuje dejstvo, da gre za kluba iz različnih držav. Tako je med tema navijaškima kluboma živo tudi sovraštvo zaradi različnih nacionalnih pripadnosti.

Zgodilo se je tudi, da so navijači Crvene zvezde napisali »DELIJE«, Green Dragonsi so ga z zeleno počekali in zraven dopisali »G. D. ⊕ Y. C.«, nakar so delije to spet prečrtale. Ljubljanski navijači pa so pogosto v številnih svojih protiakcijah čez znak »F C R S« v križu napisali svoje začetnice. Takšnih in podobnih grafitarskih pričkanj lahko v Ljubljani najdemo zelo veliko.

Priseljenci vs. Tukaj je Slovenija¹⁷

Slovenski nacionalisti so na svoji spletni strani izpeljali anketo »Kateri imigranti najbolj ogrožajo Slovenijo?«. Na to je 69 odstotkov sodelujočih odgovorilo, da so to imigranti iz nekdanje Jugoslavije, na drugem mestu so se z osmimi odstotki znašli Turki, tretje mesto pa so si s šestimi odstotki delili Albanci in Afričani (glej Internet 3). Samo za primerjavo bi morda navedla podatke iz raziskave SJM 2001/2, kjer so anketirancem postavili podobno vprašanje, in sicer »Koga ne bi imeli za soseda?«. Kar 226 od 1095 ljudi je odgovorilo, da za soseda ne bi imeli priseljence oz. tujega delavca¹⁸ (glej Internet 2). Spletna anketa društva *Tukaj je Slovenija* sicer ni objektivni kazalnik mnenja vseh privržencev društva, ker je lahko na spletni strani glasoval kdorkoli, vseeno pa nam že sama anketa veliko pove o njihovem odnosu do priseljencev in njihovih potomcev iz nekdanje Jugoslavije ter odgovarja na vprašanje, zakaj so pripadniki *Tukaj je Slovenija* najbolj uničevali prav njihove grafite. To sta mi potrdila tudi člana sama, ko sta na moje vprašanje, katere grafite vse uničujejo, odgovorila: »Ja, predvsem tele razne srbske, pa muslimanske. Tele srbske križe, 'Samo sloga Srbina spasi', pa razne te mesece in zvezde in podobno njihovo ikonografijo.«

Na svoji spletni strani so celo zapisali, da so ti grafiti bili povod, da so se tudi oni lotili pisanja grafitov: »Z grafiti in nalepkami smo hoteli predvsem prekriti simbole in napise priseljencev in njihovih potomcev, kot so Srbija, Bosna, CCCC, mesec in zvezda in podobno po slovenskih mestih, saj so takšni napisi za Slovence sramotni in ponižujoči.« (glej Internet 3)

¹⁷ Zanimivo je, da se domoljubi sicer želijo oddaljiti od oznak »fašisti«, »nacisti«, »homofobi«, »ksenofobi« ipd., vendar pa na svojem spletnem forumu in s pisanjem grafitov vseeno širijo rasizem do Neslovencev oz. vseh priseljencev.

¹⁸ Mogoči odgovori so bili: Romov, Židov, homoseksualcev, narkomanov, okuženih z aidsom, priseljencev in tujih delavcev, muslimanov, čustveno nestabilnih ljudi, ljudi z velikimi družinami, desnih skrajnežev, levih skrajnežev, pijancev, ljudi druge rase, sodno kaznovanih. Mogoče je bilo obkrožiti več odgovorov.

Priseljenci pa so slovenskim nacionalistom vrnilo tako, da so se poigrali z njihovimi šablonami »TUKAJ JE SLOVENIJA«. Srbski nacionalisti so čez ta grafit domiselno napisali »SRBIJA«, tako da smo ta grafit potem lahko brali kot »TUKAJ JE SRBIJA«. O tej potezi mi je domoljub dal naslednje mnenje: »Saj je vse napisal, kar je.« Drugi pa mu je pritrdil: »To je samo pokazal velikost njegovega IQ. Če se nekdo ne zaveda, da živi v Sloveniji, mora biti malo premaknjen, da se ne zaveda, da je tukaj Slovenija.«

Da pa jim za to »srbsko« verzijo grafitu le ni bilo tako vseeno, se lahko prepričamo danes, ko je grafit spet »obnovljen« in je čez »SRBIJA« spet nazaj napisano »SLOVENIJA«.

Tukaj je Slovenija vs. jugonostalgiki

Po Ljubljani je v zadnjih letih nastalo veliko šablonskih grafitov, ki se nanašajo na nekdanjo »Titovo« Jugoslavijo. Šablonske podobe Josipa Broza Tita, ki jih je ponekod krasil tudi slogan »ŽIVEL 29. NOVEMBER, DAN REPUBLIKE« oz. »DAN REPUBLIKE« so večinoma

že izbrisane, a še preden so jih počistili, so z njimi obračunali pripadniki domačega nacionalističnega društva. Slovenskima nacionalistoma, s katerima sem se pogovarjala, se namreč zdi smešno, da nekdo z grafiti obuja jugonostalgijo. Ne razumeta, zakaj bi kdo gojil čustva do takšne države, kot je bila Jugoslavija, eden pravi: »Ker nismo mogli biti samostojni, nismo imeli nobenih pravih pravic, pač nerazumljivo se mi zdi.«

Zato so večino grafitov prečrtali in počekali, nekaterim »BORN IN SFRJ« grafitom pa so s črno presprejali »SFRJ« in spodaj napisali »SL⊕«. »Nostalgiki« so seveda na to nacionalistično propagando odgovorili in poleg prečrtanega grafitu nazaj nasprejali »SFRJ« ter prečrtali patriotski »SL⊕«. Grafite s Titovo podobo so pripadniki *Tukaj je Slovenija* večinoma obkrožili in jih prečrtali, ali pa samo prečrtali. Kljub temu pa jim ni uspelo uničiti vseh.

Druge bitke

Obstajajo tudi takšne bitke, v katerih ni natančno znano, kdo vse je bil udeležen. Naslednje ne morem umestiti v noben zgornji sklop, ker je poznan le en akter.

Ko je »AFA«¹⁹ na Trubarjevi naredila črni šablonski grafit »DRŽAVNE MEJE SO ZIDOVI NAŠEGA ZAPORA«, ga je nekdo z rdečo nekajkrat prečrtal, spodaj pa dodal svoj šablonski

¹⁹ AFA oz. Antifašistična akcija je bila ustanovljena v sklopu zasedenega skvota Molotov. Predstavlja anarhistično pobudo, ki se je vključevala v številne mednarodne akcije, njena glavna naloga pa je bila postavitve strukture za nadaljnji razvoj anarhističnega gibanja v Ljubljani (glej Internet 1).

grafit komunističnega simbola (srp in kladivo), s pripisom »TO JE NOROST«. V tej proti-akciji sta nas lahko zmedli dve stvari. Prvič, šablona je malo nerodno narejena, saj lahko grafit na prvi pogled preberemo kot komunistično propagando, ker nam najprej pade v oči simbol srpa in kladiva. Šele ko ga bolje pogledamo, namreč ugotovimo, kaj piše zraven. To je verjetno tudi eden redkih grafitov, ki poskuša neko ideologijo negativno propagirati tako, da ostanejo njegovi simboli »celi« oz. nedotaknjeni. Večinoma se ob podobnih akcijah simboli nasprotnikov prečrtajo in tako pokažejo, da je nasprotna ideologija slaba, »prepovedana« itd. (npr. tako kot to delajo antifašisti, ki kljukaste križe narišejo prečrtane oz. v stilu prometnega znaka prepovedi). Druga stvar, ki nas lahko zmede, pa je ta, da kdorkoli je že prečrtal grafit *AFA*, očitno ne ve, da gre za anarhistično, ne pa za komunistično skupino. Takšno metanje različnih skupin (anarhiste in komuniste) v isti koš več pove o kritiku kot o kritiziranem grafitu. Poleg tega reprezentativnega primera pa je seveda še veliko drugih grafitov, pri katerih avtorji ostanejo skriti.

Sklep

V okviru pisanja političnih in ideoloških grafitov obstaja veliko bitkic in bitk, ki nam, vsem mimoidočim, ki jih opazimo, poročajo o nasprotjih, ki so živa med posameznimi skupinami. V pričujočem besedilu sem želela na kratko ilustrirati, kako se v Sloveniji v obliki tovrstnega komuniciranja bijejo bitke, ki odražajo politična in ideološka nasprotja med posameznimi skupinami ali posamezniki. Želela sem pokazati, da se »usoda« grafita z »dajanjem na zid« šele začne. Šele takrat, ko nekdo na steno napiše provokativni grafit, postane ta napis del mesta, je javen in ga zato lahko vsakdo pokomentira. Grafitarske bitke nam torej dokazujejo, da so grafiti zaradi svoje javne narave vsakemu na voljo. Vsakdo se ga lahko dotakne, ga pokomentira, mu kaj doda in spremeni. Ni ga grafita, ki ne bi bil izpostavljen možnosti, da ga bo kdo popisal, prečrtal, mu kaj dodal, ali pa ga bodo preprosto izbrisali. Nikoli namreč ne veš, kaj bo grafitu prinesel jutri, pojutrišnjem ... In prav to je tisto, kar daje grafitom svoj čar.

Literatura

- TOMC, G. (1989): *Druga Slovenija: Zgodovina mladinskih gibanj na Slovenskem v 20. stoletju*. Ljubljana, Krt.
- VELIKONJA, M. (1999): *Drugo in drugačno: subkulture in subkulturne scene v devetdesetih*. V: STANKOVIČ, P. (ur.), TOMC, G. (ur.), VELIKONJA, M. (ur.): *Urbana plemena. Subkulture v Sloveniji v devetdesetih*. Ljubljana, Študentska založba.
- VELIKONJA, M., FAJT, M. (2006): *Ulice govoriyo/Streets Are Saying Things*. Ljubljana, Časopis za kritiko znanosti, št. 223.
- Internet 1: Od lokalne organizacije do mednarodne borbe! Dostopno na <http://www.ruleless.com/cgi-bin/rull.exe?a=6&b=3&msgid=290> (25. julij 2007).
- Internet 2: TOŠ, N. et al. (2001): *Slovensko javno mnenje 2001/2: Slovensko javno mnenje in Mednarodna raziskava Procesi demokratizacije v srednji in vzhodni Evropi (datoteka kodirne knjige)*, 2001. Dostopno na <http://www.adp.fdv.uni-lj.si/opisi/sjm012.xml#34771360> (6. september 2007).
- Internet 3: Tukaj je Slovenija. Dostopno na www.tu-je.si (14. marec 2007)